

Problém posuzování výkonů druhých a otázka sebekontroly

Žák se musí učit disciplíně spravedlivého a objektivního hodnocení druhých a sebe sama, právě tak jako všem dílčím, technickým i výrazovým složkám svého projevu. Úroveň interpretačních seminářů, jejichž vedení bylo mně svěřeno, mně potvrdila naléhavost tohoto problému.

Schopnost poslouchat výkony druhých umělců, přijmout jejich pojetí, pochopit jejich vnitřní svět a získat o nich objektivní obraz, je v zásadě umožněna vedle samozřejmé odborné erudice jen správným etickým postojem poslouchajícího. Velcí umělci to většinou dovedli. Když slyšel Sergej Rachmaninov hrát Horowitza svůj třetí klavírní koncert, prohlásil, že si nedovede představit ideálnější provedení. A Rachmaninov neměl o sobě jako pianistovi malé mínění. Když byl Gulda otázan, který umělec na něj udělal největší dojem, jmenoval svého uměleckého antipoda Cortota. Ty z žáků, kteří se u něho chtěli učit hrát Chopina, poslal do Švýcarska k Lippattimu. První návštěva Emila Gilelse ve Spojených státech patřila Horowitzovi, jemuž se přišel poklonit. Všichni tito umělci byli výraznými uměleckými individualitami. Přesto byli schopni pochopit druhé.

Je jistě jednou z našich silných přirozených potřeb slyšet a vidět věci kolem nás vyjádřeny tak, jak je sami cítíme. Je pro nás radostí i posilou, najdeme-li u druhého umělce pojetí díla shodné s naším. Chceme-li však dosáhnout objektivního nebo alespoň objektivnějšího obrazu o umění druhého, jehož pojetí je odlišné, musíme v jistém smyslu obětovat své osobní představy o díle. Takovéto zapomenutí na sebe sama je tím potřebným lidským předpokladem porozumění druhému. Je-li poslouchající schopen pochopit i odlišný umělecký typ, přerůstá úzce subjektivní přístup k interpretaci a stává se schopným uplatňovat vyšší kritéria při jejím hodnocení. Na této úrovni posuzuje sílu, pravdivost a přesvědčivost, s jakou druhý umělec realizuje své individuální představy o skladbě.

Tento objektivní přístup k výkonům různých uměleckých individualit a schopnost hodnotit je nezávisle na úzce osobních představách je samozřejmým předpokladem u hudebních kritiků a měl by být samozřejmostí i v práci učitele. Mají-li žáci možnost setkat se s množstvím různých uměleckých projevů a jsou-li vedeni k objektivitě, učí se i oni je správně hodnotit.

Je naším cílem, aby se žák naučil rozpoznávat znaky velkého umění. Dosáhne-li toho, pak to vlastně znamená, že je potenciálně vnitřně uschopněn podobné úrovně jednou dosáhnout. Ve velkém umění rozpoznává to, co má v latentním bohatství svého nitra. V této schopnosti vidím jeden z velkých projevů talentu. Samotné rozpoznání není sice ještě jistotou, že podobnou úroveň bude žák schopen realizovat. Růst umělce je vázán na tak veliký komplex důležitých psychofyzických a často i osudových činitelů, že jen málokdy dojde k jejich harmonickému spojení. Avšak jakmile je žák schopen velké umění byť jen vytušit, má alespoň velkou naději.

S výkony druhých umělců se žák může seznámit buď při veřejných koncertech nebo ze zvukových záznamů. Poslech koncertu přináší vedle hudebního vjemu i možnost osobního kontaktu s umělcem. U umělců s velkým osobním kouzlem dochází k vysokému umocnění čistě hudebního vjemu. Dar velké osobní sugestivnosti mají zejména umělci se schopností silné hudební extáze, kterou nerealizují jen prostředky čistě hudebními, ale sdělují ji také jaksí mimohudebně vyzařováním své fyzické osobnosti. Opačným typem jsou umělci, kteří uzavřeností svého fyzického projevu poškozují účín svého třeba znamenitého hudebního výkonu. Klasickým představitelem prvního typu je např. Charles Munch, jehož poválečné koncerty patřily snad k nejsilnějším zážitkům z koncertních síní. Jak překvapující bylo zjištění, že zvukové záznamy jeho koncertů nejsou schopny ani zdaleka probudit stejné nadšení. Z toho vyplývá, že se Munchovi nepodařilo připravit tyto silné zážitky jen uskutečněným hudebním výrazem, ale že zesílil dojem u posluchačů sugestivností svého fyzického projevu. Poslechem pásků zjistíme, že zůstal provedeným dílům mnohé dlužen.

Opojení z koncertu nebo zklamání koncertem nedává žákovi jistotu o skutečné hodnotě provedení. Možnost důkladné analýzy nebo i jen revize prchavého, a tudíž nespolehlivého dojmu z koncertu dává teprve dobrý zvukový záznam. Je nejspolehlivějším dokladem o umění druhých. Ve vlastní práci žakově je pak neocenitelným zrcadlem, v němž se žák naučí poznávat sama sebe, protože mu dává možnost odstupu od vlastní práce. Odstoupit od vlastní práce znamená možnost podívat se na ni zvenčí jako na práci cizího člověka. Každý žák je schopen poznat v záznamu svého výkonu hrubší technické chyby, chyby v rytmu, ve vyrovnanosti rukou, neurčitost úhozu i řadu jiných elementárních nedostatků. Obtížnější je postihnout nedostatky jemnější, jako je třeba malé vnitřní napětí, malá přesvědčivost nebo vady v celkové stavbě díla. Bude-li však žák poctivý, a bude-li k poctivosti veden, uslyší právě tolik, kolik pro ten okamžik potřebuje. Poznání úrovně vlastního umění přichází úměrně s jeho rozvojem. Žák, který není schopen hloubky, nerozezná pravdě-

podobně její nepřítomnost ve svém záznamu. Avšak srovná-li svůj výkon s jiným, který netrpí tímto nedostatkem, může svůj nedostatek objevit. Poslech vlastního výkonu nezaručuje tedy okamžité zmoudření žákovo a není patentem na bleskové postupy k vysokým metám. Ukazuje však žákovi vždy o kousek dál. Využije-li pak poctivě a pracovitě všech podnětů z poslechu, může postupovat velmi rychle kupředu.

Vše to, co bylo až dosud řečeno, se týká nejvýrazněji žakovy vůle, a do značné míry i jeho charakteru. Je jisté, že jsou to právě charakterové kvality, které mu pomohou překonat veškeré apriorní předsudky a dodají mu odvalu podívat se na sebe sama. A ne podívat se jednou, ale stále, znovu a znovu.

K této kontrole zvenčí, která je jediným spolehlivým měřítkem výkonu a jeho změn, přistupuje vnitřní kontrola žákova přímo při hraní jako mocná hybná síla jeho vývoje. Pozice, ze které dovede poslouchat a posuzovat svůj výkon, je souhrnem toho, co dokázal zvládnout technicky, rozumově, citově i esteticky. Stejně tak je i kvalita jeho vnitřního posuzovatele závislá na jeho celkové umělecké úrovni. Jestliže mu jeho vnitřní hlas dovede stále ukazovat cestu dál a výš, jestliže se bezradně nezastaví nad dosaženým výsledkem, má jeden z největších předpokladů dalšího vývoje.

Význam vnitřního posuzovatele je v tom, že dává nebo nedává souhlas s tím, co právě tvoří. Na základě jeho souhlasu si žák uvědomuje, fixuje a kultivuje všechny nejlepší okamžiky ve studiu díla. Často se stává, zejména u citlivějších jedinců, že se jim jakoby naráz objeví vnitřní smysl a emocionální obsah některého okamžiku ve skladbě. Tyto vzácné okamžiky proniknutí k podstatě díla přicházejí často na samém začátku práce, kdy sice skladba není ještě zvládnuta, ale kdy také není její kouzlo oslabeno stálým opakováním a perným vypracováním. Je to právě uvědomovací síla vnitřního posuzovatele, která umožní zachytit technicko-výrazové prostředky, kterých žák použil instinktivně a třeba nedokonale v inspirovaných okamžicích své práce. Kdyby si natočil takový posvěcený okamžik při začátcích studia, zjistil by velmi pravděpodobně, že jeho vlastní výkon není schopen v něm jako v posluchači probudit totéž pohnutí, jaké prožíval při hraní. Neměl totiž ještě a nemohl mít zvládnuty v plné míře všechny výrazové prostředky, které potřeboval k dokonalému vyjádření své představy. Jeho prožívání se odbývalo více v jeho nitru, než bylo konkrétně realizováno v tónech a jejich vzájemných vztazích. Kdyby takový žák vsadil jen na vnitřní citové prožívání díla a nebyl by ochoten ověřit si zvenčí, jak jeho výkon objektivně zní a zda jeho pohnutí doletí ke sluchu a srdci posluchačovu, byl by podoben herci, který na jevišti pláče, ale jeho diváci zůstávají chladní a nezaujatí.

Uvědomuji si, že takovéto požadavky na práci žákovu jsou velmi přísné.

Chci na žácích, aby rozšiřovali svůj obzor co nejčastějším a nejkoncentrovanějším poslechem umění druhých, a aby byli tolerantní k výkonům, které neodpovídají jejich subjektivním představám. Aby si pro úzce subjektivní pohled na některý z detailů díla neuzavřeli možnost poučení z výkonů, které přes různost, nebo i problematičnost pojetí mají svou úroveň a význam. Chci na nich, aby uměli získat od své práce odstup a aby na této obtížné cestě vytrvali. Ať nejsou v žádném případě diletanty, ať mají důkladné znalosti svého oboru, ať jsou důstojnými představiteli naší kultury, nejen tím, že jsou prvotřídními odborníky, ale i svými lidskými vlastnostmi. Ať svou pokorou, spravedlností, objektivitou, tolerancí k druhým i přísností k sobě samým vnesou do soužití mezi lidmi alespoň kousek něčeho nového a lepšího.